औपसर्गिक त्रि० उपसर्गाय प्रभवति सन्तापा० ठञ् । उपसर्गसमर्थे । स च सुश्रुतोक्तः रोगभेदः यथा "व्याधिविशेषास्तु प्रागभिहिताः सर्व एवैते त्रिविधाः साध्या याप्याः प्रत्याख्येयाश्च तत्रैतान् भूयस्त्रिधा परीक्षेत किमसावौपसर्गिकः प्राक्केवलोऽन्यलक्षण इति तत्रौपसर्गिको यः पूर्वोत्पन्नं व्याधिं जघन्यकालजातो व्याधिरुपसृजति स तन्मूल एवोपद्रवसम्भवः" इति । वैद्यकान्तरे तु "कफोऽनुलोमवातेन यदि पित्तानुगो भवेत् । स्वेदशैत्यनुष्ठाभिर्लुष्टस्तदा भवति मानवः । प्रतिलोमः पुनस्तेन स्वास्थ्यमायाति तत्क्षणात् । औपसर्गिक एवान्यः सन्निपात उदाहृतः" इत्युक्ते २वातादिसन्निपाते च । ३दैवारिष्टसूचके ग्रहदौस्थ्यादौ । ४उपसर्गसम्बन्धिनि त्रि० शब्दकल्पद्रुमः । तन्मूलं मृग्यम् सम्बन्धिन्यर्थे ठकोऽस्मरणात् कोषान्तराभावाच्च । शीले उपासके ।

औपस्थान त्रि० उपस्थानं शीलमस्य छत्रा० ण । उपस्थान-

औपस्थानिक त्रि० उपस्थानेन सेवनेन जीवति वेतना० ठक् । सेवनोपजीविनि ।

औपस्थ्य न० उपस्थस्य भावः कर्म्म वा ष्यञ् । उपस्थव्यापारसाध्ये सुखे । "औपस्थ्यजैह्म्यकार्पण्यात्" भाग०७,१५,१६ "औपस्थ्यजैह्म्यं बहु मन्यमानः" भाग० ७,६,१४ । औपस्थ्यं शैश्न्यं जैह्म्यञ्च सुखम्" श्रीधरः ।

औपहारिक त्रि० उपहाराय साधु ठक् । उपहारार्थे द्रव्ये "परमान्नेन यो दद्यात् पितॄणामौपाहारिकम्" भा० अनु०६०३० श्लो० ।

औपाधिक त्रि० तेन निर्वृत्तः वा० ठञ् । उपाधिकृते स्त्रियां ङीप् "रूढं सङ्केतवन्नाम सैव संज्ञेति कीर्त्त्यते । नैमित्तिकी पारिभाषिक्यौपाधिक्यपि तद्भिदा" शब्दश०

पुरुषस्य बन्धस्तु औपाधिक एव न नैमित्तिकः नापि तात्त्विकः इत्येतत् सां०सू०भाष्ययोर्निर्णीतं यथा

"न स्वभावतो बद्धस्य मोक्षसाधनोपदेशविधिः" सू०

"दुःखात्यन्तनिवृत्तेर्मोक्षत्वस्योक्ततया बन्धोऽत्र दुःखयोग एव तस्य बन्धस्य पुरुषे न स्वाभाविकत्वं वक्ष्यमाणलक्षणमस्ति यतो न स्वभावतो बद्धस्य मोक्षाय साधनोपदेशस्य विधिरनुष्ठानं नियोज्यानां घटते । न ह्यग्नेः स्वाभाविकादौष्ण्यान्मोक्षः सम्भवति । स्वाभाविकस्य यावद्द्रव्यभावित्वादित्यर्थः । तदुक्तमीश्वरगीतायाम् ।

"यद्यात्मा मलिनोऽस्वच्छो विकारी स्यात् स्वभावतः । न हि तस्य भवेन्मुक्तिर्जन्मान्तरशतैरपि" ।

"यस्मिन् सति कारणविलम्बाद्विलम्बो यस्योत्पत्तौ न भवति तस्य तत् स्वाभाविकमिति स्वाभाविकत्वलक्षणम् । ननु सर्वदोपलम्भापत्तेर्दुःखस्य स्वाभाविकत्वशङ्कैव नास्तीति चेन्न त्रिगुणात्मकत्वेन चित्तस्य दुःखस्वभावत्वेऽपि सत्वाधिक्येनाभिभवात् सदा दुःखानुपलब्धिवदात्मनोऽपि तदनुपलब्धिसम्भवात् । दुःखस्वाभाविकत्ववादिभिर्बौद्धैश्चित्तस्यैवात्मताभ्युपगमाच्च । अथैवमात्मनाशादेव मोक्षोऽस्त्विति चेन्न । अहं बद्धो विमुक्तः स्यामिति बन्धसामानाधिकरण्येनैव मोक्षस्य पुरुषार्थत्वादिति । भवत्वननुष्ठानं तेन किमित्यत आह" भा० ।

"स्वभावस्यानपायित्वादननुष्ठानलक्षणमप्रामाण्यम्" सू० ।

"स्वभावस्य यावद्द्रव्यभावित्वान्मोक्षासम्भवेन तत्साधनोपदेशश्रुतेरननुष्ठानलक्षणमप्रामाण्यं स्यादित्यर्थः भा० । ननु श्रुतिबलादेवानुष्ठानं स्यात् तत्राह ।

"नाशक्योपदेशविधिरुपदिष्टेऽप्यनुपदेशः" सू० ।

"नाशक्याय फलायोपदेशस्यानुष्ठानं सम्भवति । यत उपदिष्टेऽपि विहितेऽप्यशक्यओपाये स उपदेशो न भवति । किन्तूपदेशाभास एव "बाधितमर्थं वेदोऽपि न बोधयतीति" न्यायादित्यर्थः" भा० । अत्र शङ्कते ।

"शुक्लपटवद्बीजवच्चेत्" सू० ।

"ननु स्वाभाविकस्याप्यपायो दृश्यते । यथा शुक्लपटस्य स्वाभाविकं शौक्ल्यं रागेणापनीयते । यथा च बीजस्य स्वाभाविक्यप्यङ्कुरशक्तिरग्निनापनीयते । अतः शुक्लपटवद्बीजवच्च स्वाभाविकस्य बन्धस्याप्यपायः पुरुषे सम्भवतीति तद्वदेव तत्साधनोपदेशः स्यादिति चेदित्यर्थः" भा० समाधत्ते ।

"शक्त्युद्भवानुद्भवाभ्यां नाशक्योपदेशः" सू० ।

"उक्तदृष्टान्तयोरपि नाशक्याय स्वाभाविकायोपदेशो लोकानां भवति । कुतः शक्त्युद्भवानुद्भवाभ्याम् दृष्टान्तद्वये हि शौक्ल्यादेराविर्भावतिरोभावावेव भवतः न तु शौक्ल्याङ्कुरशक्त्योरभावो भवति । रजकादिव्यापारैर्योगिसङ्कल्पादिभिश्च रक्तपटभृष्टबीजयोः पुनः शौक्ल्याङ्कुरशक्त्याविर्भावादित्यर्थः । नन्वेवं पुरुषेऽपि दुःखशक्तितिरोभाव एव मोक्षोऽस्त्विति चेन्न दुःखात्यन्तनिवृत्तेरेव लोके पुरुषार्थत्वानुमानात् श्रुतिस्मृत्योः पुरुषार्थत्वसिद्धेश्च न तु दृष्टान्तयोरिव तिरोभावमात्रस्येति । किञ्च दुःखशक्तितिरोभावमात्रस्य मोक्षत्वे कदाचिद्योगीश्वरसङ्कल्पादिना शक्त्युद्भवस्य भृष्टबीजेष्विव मुक्तेष्वपि सम्भवेनानिर्मोक्षाप-